

VERSEI: Ő MAGA

GEROLD LÁSZLÓ

Ady Endre: *Ki látott engem?* Nyugat, Budapest, 1914

1.

Az első gondolat, ami a nemrég megjelent (!) Ady-kötet, a *Ki látott engem?* olvasása után hatalmába kerített: minden versében ő maga van jelen, a versei róla szólnak. Vitathatatlan: Ady Endre azonos verseivel. Akár jól, akár rosszul versel, minden verse Ő. A kötet tanúsága szerint Ady, a verset személytelenebbnek, hidegebbnek hirdető és művelő-csináló kortársakkal ellentétben, nemcsak verseinek hőse, alanya és tárgya, hanem az a költőtípus, aki minden egyes költeményében lángol és elég. Szenvedélyes és önmegvalósító költő, akinek gondolatai, érzelmei, szívverése, mozdulatai — egész élete verseiben teljesedik ki. Képtelen arra, s nincs is szándékában, hogy önmagát kiiktassa a versből, vagy esetleg a jégbe hűtött objektivitás mögé rejtőzzön. Épp ezért az olvasó is kénytelen közvetlen érzelmi-gondolati kapcsolatba kerülni ezekkel a versekkel. Óhatatlanul a hatásuk alá jut, függetlenül attól, hogy sajátjaként tudna minden verset vállalni vagy nem, hogy eszközök, megmunkálás tekintetében talál közöttük kevésbé sikerülteket is. A versből felénk csapódó lírai intenzitás, a lángoló líra én mellege még a különben kissé hamisnak érezhető sorok vagy versek mögül is megperzseli olvasóit.

És ez a lírai én, amely sohasem fiktív, nem költői játék, hanem valós, sajátos feszültség hordozója a versben. A líra a *Ki látott engem?* című Ady-kötetben, s nyilván Ady Endre egész költészetében, elsősorban a költőnek önmagával való törődéséből fakad. És ezzel a sajátos költői magatartással, a belülről hozott, formáit én-világ viszonytal a líra, az intenzív, a belülről eredő líraisága vers-grammatikában, -hangban, -formában s a különböző versszinteken is erőteljesen jut kifejezésre. Hatással van a költemények szöveg- és verstani szintjére, a versek alaphangulatára és zeneiségére is. Szóljon a vers szerelemről, elmúlásról, társadalmi tünetről, elmaradottságról, úri csalárdságról, történelmi példázatról, lett

légyen alázatos vagy dacos, hitet hirdető vagy fájdalmasan rezignált, keményen szókimondó vagy patetikus hangoskodó, őszintén szerelem-remélő vagy némileg hamisan érzékenykedő — amint erre a *Ki látott engem?* majd kilencven verse példát mutat.

2.

A köte motívumrétegeit az *én-világ* relációban a hangsúlyozott lírai *én* elsődlegessége határozza meg. S döntő befolyással van mind a versek alaphangjára, mind pedig a vershelyzetekre. Ennek bizonyítására fölöttébb alkalmas a kötet címadó nyitóverse, amely mintegy előjáróban összegezi a könyv emberi és költői vonulatait. Mindenekelőtt azokat az antagonizmusokat, amelyek a kötetnyi vers keletkezésekor döntően meghatározták-jellemezték Ady gondolat- és érzelmvilágát, egész emberi habitusát. Az őt körülvevő világgal szembeni „haragos” magatartását és haragja jogosságának megkérdőjelezését („S haragudtam-e vagy csak hitem tévedt?”), a költő és híveinek kapcsolatát („Nem csalom-e azokat, akik szeretnek?”), a valós és látszatszerelmet („Szeretnek-e kiük szerelmet lihegnek?”), s azt a mélyen személyes jellegű kételyét, hogy ismerik-e őt eléggé és pontosan („Gerjedt lelkennek ki látta valóját?”).

Az első vers jelezte kételyek azonban nem afféle költői szerepjátszás krep-papírvirágai, hanem valóban a dilemmákkal szembenéző költő töprengései, lázas válaszkeresései. S tegyük hozzá, hogy a már-már a rezignáció határára érkezett, „vénes” útjain „kissé árván” tekergő költő, hangos-haragos, elfáradt-halk meditációi ezek a versek. Nem véletlen tehát, hogy a kötetet nyitó vers huszonegy sora után huszonegy kérdőjel mered felénk, s a verszáró huszonkettedik sor végéről sem azért hiányzik a kérdőjel, mert a költő kifogyott a kérdésekből, hanem mert kérdés helyett barátaihoz fordul — kérdéseit sem elsősorban önmagához, hanem barátaihoz intézte —, mégpedig az elkeseredett és elbizonytalanodott ember provokáló szándékával — „Óh, vak szívű, hideg szemű barátok” —, mintha azért akarna bántani, hogy szóra bírja „barátait”, nyilatkozzanak, ki látta őt — olyannak, amilyen.

S hogy a kezdő verssel nem meríti ki kételyállapota valamennyi kérdését, azt a ciklusokba rendezett versek egész sora bizonyíthatja.

A kezdővers első szava: „volt”, de a versek lényegében a jelen-

ről, a megírás pillanatáról szólnak. A *volt* és a *most* pólusai közé feszíti gondolatait, érzéseit — verseit.

A múlt-jelen ellenpólusai az a két tartópillér, amelyek közé feszíti Ady a költő és verse — „Én voltam Úr, a Vers csak cifra szolgál” —, a tudatosan vállalt szerep és a beteljesülés bizonytalansága — „Nem tudtam, mi vagyok, / Vád akartam lenni, / Vád, nem: ijjedelem / S mint szép példaadás / Vüregzik, gyümölcslik / Szegény, szelíd fejem” —, a hit és a hitnélküliség — „Hiszek, habár rég elváltam a hittől” —, az élet utáni vágy és az elmúlás — „Mintha halkán szólnál: / Vigyázz, sokan nézik, / Ne játsszunk csókosdit, / játsszunk tetetésdit” —, az igaz és a hazug szerelem, a szerelem és a szerelem múlása — „Most itt állok / aszkaratlan, dermedtje / Ezer, hazug, játékos mátkaságnak, / Futó csillagok fényüket rám-szórták, / Elkábítottak olcsó mandragórák / S az Élet helyett nem jöttek csak órák” —, az élet és a poézis — „Azoknak a poéta-társaimnak, akiknek az élet s a magyar élet több a poézisnál” —, a kín és a dac, az én és a mi, a szubjektum és a politikum ellentétpárjaiból font sokszálú, de mégis túl vékony s ezért a költőt köteltáncos produkcióra készítő költészet-fonalat. *Számvetés-kötet* ez, visszatekintés az élet és a költészet maga mögött hagyott tájaira — „Életem fél-versek szemfedője, / Hazug csókok emléke ajkamon” —, s mint az ilyen jellegű múltidézés, illetve a *volt-most* szembeállítás legtöbbször a *Ki látott engem?* versei is rezignáltra hangoltak. Ilyenné teszi a múlthoz viszonyítva fáradtabb, elviselhetetlenebb jelen meghatározta *léthelyzet*. Ezért találó, egészen mélyről, a lélekből jövő felismerés, verseinek fájdalmas önjellemzése, amikor „kínban fogant szavak”-ról ír. És a kínt csak növeli a magára maradás — „magamban maradok” — ráismerése, félelme.

Az olyan típusú költő számára, mint Ady, akinek életében és költészetében annyira döntő, elsődleges szerepet kapott a lírai én, a magány veszélye elviselhetetlenebbnek tűnik, mint a hidegebben szemlélődő, önmagát a pillanat történései mögé szorító költőnek. S hogy Ady esetében önmagának ő mennyire fontos volt és maradt, azt ez a rezignációval át-átszótt kötet szépen bizonyítja.

Természetes tehát, hogy a kötet talán két legjelentősebb, leg súlyosabb versében, a Hunn, új legendában és a Keserű imádságok Mylittához epilógusában, a könyv elején és végén, fogalmazza meg legnyomatékosabban a számára olyannyira lényeges kérdést. Az önportrénak is tekinthető Hunn, új legenda utolsó két szakaszá-

ban, mintha csak válaszolna a két verssel előbb (Megint sokan néznek), elsősorban önmagának, feltett kérdésre — „Megnézem magamat: / Megint sokan néznek: / Vagyok érdemeltje, / Vagyok-e valakije / E sokan-nézésnek” —, amikor így ír: „A tollakodó Gráciát ellöktem, / Én nem bűvészek, de mindennek jöttem, / A Minden kellett s megillet a semmimem / Én voltam Úr, a Vers csak cifra szolgál, / Hulltommal hullani: ez a szolgál dolga, / Ha a Nagyúr sírja szolgálakat követel”. A Mylittához — a szerelem, születés és nemzés istennője a babiloni mitológia szerint, a nő-fogalom jelképe — írt „keserű imádság” zárórészében pedig a már előzőleg is kinyilatkoztatott „ha szeretem, magamat szeretem” gondolat tér vissza: „... én vagyok dolgaim legszebb dolga” — félreérthetetlen megfogalmazásban, egyértelműséggel.

Az önmaga fontosságának ténye nem hiányzik szerelmi tárgyú verseiből sem, nyilván mert döntően meghatározza Ady szerint a *férfi-nő viszonyt* is, akárcsak a költő viszonyát a világhoz általában. „Illatos moszat, óh, kis senki, semmi”, írja egyik versében, ugyanakkor viszont a kötet több szerelmi költeményében — lévén, hogy a *Ki látott engem?* domináns tónusa bizonyos rezignáltság — központi léthelyzetét az elmúlás, az elfáradás, a magára maradás gondolata határozza meg — „gyöngülnek ágaim” —, a szerelmi tárgyú versekben is mind erősebben szólal meg a „megköszönöm neked, hogy vagy”-szerű alázat hangja. Olyannyira, hogy mint a Kis, kék dereglye című versben egészen az érzélgőségig olvad ez az állapot. Ennek a versbe emelt léthelyzetnek azonban ellenverseire is találunk a *Ki látott engem?*-ben. Ady nemcsak a szerelem múlása felett kesereg, válik miatta alázatossá, hanem új szerelemben is hisz, új, fölény és alázat nélküli, „békült” szerelmet kíván, ahogy ezt a Feleselés egy asszony-verssel című költeményének páros számú versszakáiban megénekelte. A páratlan számú szakaszok — a párosokkal ellentétben, s ezért mintegy erősítve ezek új- és másszerűségét, nyomatékosná téve a csendes szerelem utáni vágyat — a régi, szeszélyes szerelem emlékét idézik. Így felesel a fiatal és a lassan megfáradó költő életében, költészetében a kétféle szerelem, mintegy háttérrel, magyarázatot szolgáltatva az egykori dacosság alázattá szelídülésének.

A költő saját személyének fontossága természetesen nem hiányozhat a kötet politikai verseiből sem. De míg a szerelmi versek a jelzett ellentmondásban fogantak, addig a *Ki látott engem?* politikai költeményeiben alig érezhető a fáradtság, a megbékélés

szándéka. Magyarázatot erre pedig többek között abban a váltásban kell keresni, látni, amely a szerelmi és egyéb tárgyú versek hangsúlyozott „én”-jétől a politikai versek szintén hangsúlyos többségéig — „mi” — vezet. S bár talán csak A hőkölés népe című vers kifejezetten, petőfiesen szidó, ostorozó hangú, a „mégis voltunk itt némi jobbak” gondolata, tudata olyannyira intenzív, hogy a reményvárásból — „Vörös Krisztusoknak izgága, / Tavasz hadja várunk, várunk, / Mert a világ megszenvedett, megérett / S jussára méltó: a világra” — sohasem fogy ki a költő, ahogy írja, bajnoki vívásra akkor is sorba áll, „ha törten, ha bénán” megy is a „gyülekezésbe”. Az „én”-től a „mi”-ig szemléletmódosítás végső állomását a történelemből vett példázatok verseiben találhatjuk. Ezekből szinte teljesen eltűnik a költő, a sajátosan adys lírai én, az én és a mi helyét is történelem foglalja el. A történelmi versek tehát azok, amelyekben a különben intenzív lángolású lírai én háttérbe szorul, ami ilyen vehemens alkat esetében vitathatatlanul a költői önfegyelem és nagyfokú tudatosság tiszteletet ébresztő bizonyítéka.

3.

Ahogy a túlfűtött líraiság egyértelműen és félreismerhetetlenül jellemzi Ady verseinek gondolat- és érzelmvilágát, költeményeinek sűrűségét, akként határozza meg ez a hevült líraiság a *költői eszközöket* is. A versekben felgyülemelő, beleférő mérhetetlen energiát a szöveg szintjén az eszközök zsúfoltsága is mutatja. A külső rendezettség, az egyes versek különféle szedéstükre, a mondat szerkesztés, a versszakok és verssorok zenéje, lejtése, a hangsúlyok, a hangsúlyozott szavak és sorok elhelyezése, a sajátos, nemcsak meghökkentő szóalkotás (aggul, istenülő, ne fájassuk egymást stb.), ezek közül elsősorban az expresszív mellékneves formák és az igeképzés, mint az Ady-líra belső lángolásának legkifejezőbb szófajformái, továbbá az állítás-tagadás ellentétpártok alkalmazása, a sokszor előforduló halmozás, a különféle inverziók együttesen tükröképei a költő önmagával és az őt körülvevő világgal, reményeivel és a realitással való szüntelen viaskodásának, (ilyen vonatkozásban egyéni jelképrendszert alakított ki). Formai szempontból ezek a versek a spontaneitás és a tudatosság különös vegyületei. Ady-versek belső intenzitásuk miatt nem lehet a legszigorúbban

zárt formákba szorítani. Ady a lazább formát kedveli, ami nem jelenti, hogy teljesen elveti a verstan szabályait, de szinte minden esetben a forma feloldódik a líra izzásában, mégpedig olyképpen, hogy észrevétlen marad, nem önmagáért, hanem a vers tartalmi, gondolati jegyeinek kifejezéséért létezik. A formában egyszerre érezzük az őserőt, azt, hogy a költő eszközei nem a kiterveltség, a csináltság kézi másai, papírra rótt jelei, hanem a belülről jövő láva veti őket a versbe, de érezzük a megoldásokban biztos érzéssel válogatni is tudó költőt. Ugyanakkor, nem egy esetben a vitathatatlan és tévedés nélkül felismerhető egyéni zamatok hátterében a modorosság és a pátosz sem tagadható le. A vers rossz szellemeit azonban legyőzi az érzelmek és az eszközök forrongása. A *Ki látott engem?* szenvedéseinek — és olykor szenvedéseinek — barométere a költői eszközök tára, tegyük hozzá, sajátosan adys tára.

TÚL A KÖLTŐI TAPASZTALATON

B Á N Y A I J Á N O S

Ady Endre: *A halottak élén*. Pallas, Budapest, 1918

De ki kérdez, választ várjon,
Ha nem is kell már a válasz.
(Ady Endre: *Elfáraszt a várás*)

Most látható csak pontosan, *A halottak élén* költészeti tapasztalatot és történelemismeretet összefoglaló egységének, teljességének megvilágító fényében, hogy Ady Endre minden verse *kettős kérdés*. A történelmet, a társadalmat, a természetet a költészettel mindig egyszerre, egyidőben kérdezi. És választ kap „Ha nem is kell már a válasz.” A kettős kérdés mindig megújulásra készető, belső motorja ennek a költészetnek. A költő nem nézhet szembe a jelen, a múlt, a jövő világával, ha nem néz szembe a költészettel, nem radikalizálhatja a történelmet, ha nem radikalizálja a költészetet is egyúttal. Nincs a költészetnek társadalmi relevanciája a versnek a költészet kitaposott útjairól való letérése nélkül. Se nem vizsgálha-